

GIRJEK SAZ ÁSBABINIŇ DÚZILISI HÁM ONDA SHÍĠARMANÍ ATQARÍW USÍLLARÍ

Niyazbaeva Aynura

Ájiniyaz atındaġı NMPI Magistratura bólimi muzıka tálimi hám kórkem óner qánigeligi
1-kurs magistrantı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15813983>

Annotaciya. Bul maqalada girjek saz ásbabınıń payda bolıwı hám onıń rawajlanıwında úles qosqan sazendeler, girjekshiler haqqında sóz etiledi.

Gilt sózler: Kórkem óner, folklor, baqsı, girjek qádiriyat.

THE STRUCTURE OF THE GIJAK INSTRUMENT AND THE PERFORMANCE OF A WORK ON IT

Annotation. This article discusses the emergence of the girjek musical instrument and highlights the contributions of musicians and girjek players to its development.

Keywords: Art, folklore, bakhshi, girjek, cultural values.

Hár bir xalıqtıń ózine jarasa ózgesheligi bolǵanıday Qaraqalpaq xalqı da basqa xalıqlardan óziniń milliyliǵı, bay táriyxqa iye ekenligi menen ajralıp turadı.

Qaraqalpaq milliy muzıka mádeniyatında qaraqalpaq xalıq namaları basqa xalıq namalarına qaraǵanda, óziniń ózgeshe bezekke iye ekenligi hám qulaqqa jaǵımlılıǵı, sulıwlıǵı menen bóleklenedi. Girjek ázel-ázelden xalqımızdıń súyikli ásbaplarınan biri bolǵan. Ásbaptıń payda bolıwı X,XI ásirlerge tuwra keledi.¹ Bul haqqında orta asır muzıka qollanbalarında bayan etilgenine qaraǵanda Farobiy Ray qalasında Sohıb Ibn Abbod aldında bolǵan waqtında, wázir húrmetine ótkerilgen bázimde ózi jaratqan ásbapta túrli namalar atqaradı, sol waqtta bul ásbap hámmede qızıǵıwshılıq oyatadı, bul ásbaptıń atı bolsa «ǵıpchak» atı menen atalǵan. Orta asirlerde Alijon Gıdjakiy, Xója Ózbek Gıdjakiy kibi sazendele tanıqlı bolǵan². Ráwiyatlarda aytılwınsha saz-ásbablar Allah tárepinen bendelerge inayat etilgen ullı nárselerdiń biri bolıp esaplanadı.

Qaraqalpaqlarda xalıq namalarınan eń kóp tarqalǵanı bular baqsı namaları bolıp tabıladı.

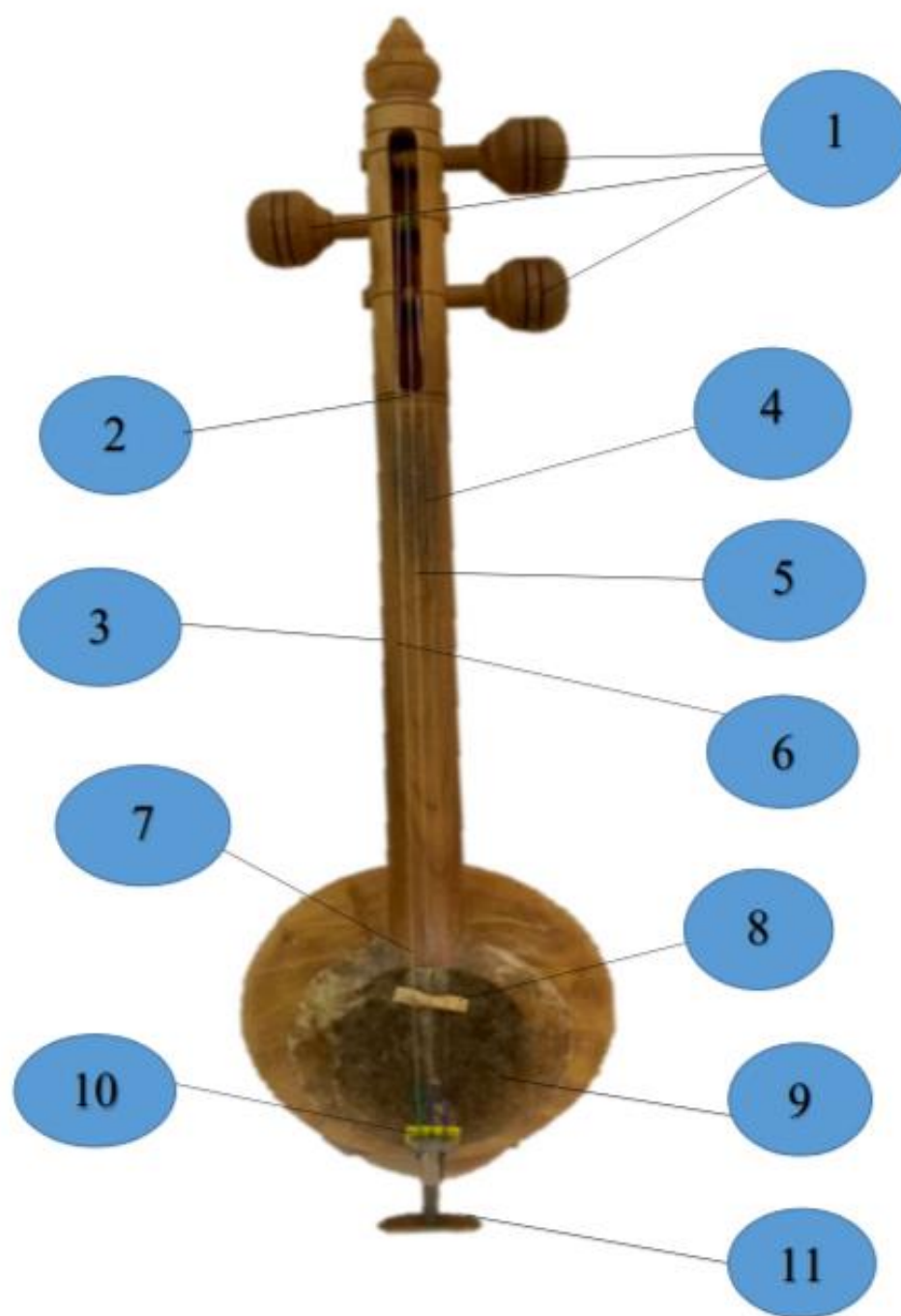
Baqsı namaları búgingi kúnge shekem saqanıp qalıwınıń sebebi, bul óner atadan-balaǵa, ustaz-shákirt jolında qalıplesip, rawajlanıp jetip kelgen. Evropa xalqında skripka qanday áhmiyetke iye bolsa, Oraylıq Aziyada bizlerdiń ásbabımız bolǵan girjek sonday áhmiyetke iye.

Qaraqalpaq milliy girjegi duwtarǵa qosımsha janapay esabında shertiledi hám kvartaǵa sazlanadı. Onıń úsh tarı bolıp ola mı, lya, re tarları bolıp esaplanadı. Qaraqalpaq girjegin shertiwde aldı menen alamoynaq duwtardı sheber atqara biliw kerek.

GIRJEK SAZ ÁSBABINIŇ DÚZILISI

¹J.Abdisultanov Arnawlı saz-Nókis; «Ilimpaz» baspası,2023j. 6-bet.

²J.Abdisultanov Arnawlı saz-Nókis; «Ilimpaz» baspası,2023j. 7-bet.



Girjek saz ásbabınıń dúzilisi tómendegishe bóleklerden turadı.

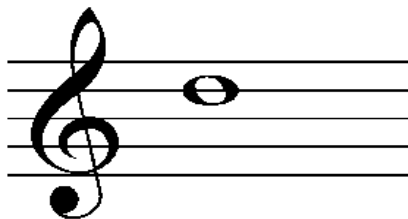
1. Joqarı bólegi yaǵnıy bas bóleginde úsh sımdı uslap turıw hám sazlaw ushın **qulaqlar** jaylasadı.

2. Girjektegi sımlardı ólsheminde uslap turıw ushın **kishi tiyekshe** yamasa **shaytan tiyek** jaylasqan.³

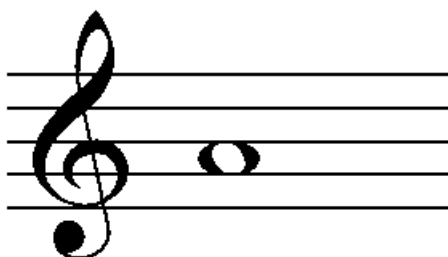
³ J.Abdisultanov Arnawlı saz-Nókis; «Ilimpaz» baspası,2023j. 24-bet.

3. Simlardi barmaq penen basıp shertiletuğın bólegi **dáste** dep ataladı. Ol tiykarınan erik yaki goza tereginen islenedi hám kesasına jalğanadı. Simlar ústinde barmaqlar háreket etip, muzıkalıq dawıs payda etedi.

4. Birinshi eń jıńışke sımı **re tarı** dep ataladı, ekinshi oktavanıń **re** notasına sazlanadı.



5. Ekinshi sımı **lya tarı** dep ataladı, birinshi oktavanıń **lya** notasına sazlanadı.



6. Úshinshi sımı **mi tarı** dep ataladı, birinshi oktavanıń **mi** notasına sazlanadı.



7. **Dáste hám kesáğa jalğanán bólegi.** Dásteniń tamamlangan jerinen tiyekke shekemgi bolğan aralıqta tartqısh háreketlenedi.

8. Teri ústinen úsh sımdı tegis uslap turıw ushın **tiyek** jaylasqan.

9. Kese ústinen balıq terisi kóbinese ılaqa balıq terisi qaplanadı.

10. Kesheniń tómengi bóleginde úsh sımdı uslap turıw ushın **ilgekler** jaylasqan.

11. Girjekti qolaylastırıp ayaqta uslap turıw ushın metal úskene bekitilgen.

Girjek eń áyyemgi muzıkalıq saz ásbaplardıń biri bolıp esaplanadı. Onıń bólimleri hám atları basqa saz ásbaplar sıyaqlı túrlishe ataladı. Girjek saz ásbabı **tartqısh** penen shertiledi.

TARTQÍSH



Tartqishtin tiykargi bólegi qattı ágashtan tayarlangan bolıp, uzınlıgı 50 santimetrden 70 santimetrge shekem bolıp, bul qaraqalpaq girjeginde kóbinese 50 santimetr yamasa 60 santimetr bolgan tarqishlardan qollanıladı. Tartqish ushındağı yarım ilgish hám tartqishtin tómén bólegindegi jelim úskenegé attın shashınan (jalınan) tayarlangan oram jaylastırıladı. ⁴Texnikalıq túrdegi namalardı shertetuğın waqtlarda tómengi oramdı tartıp shertiw qolaylı boladı. 4-5 saatlıq shınığıwdan soń tartqish jibine kanifol jağıw arqalı dawıstın tınıq shığıwın támiynlewimizge boladı.

Girjek saz ásbabın úyreniwde oqıwshılar kóp qıyınshılıqlarğa dus keledi. Alamoynaq duwtar saz ásbabın shertiwge qarağanda, girjek saz ásbabın shertiw oğada qıyınshılıq tuwdıradı.

Sebebi, girjek saz ásbabının perdeleri baylanbağanlıgı ushında shertip atırğanda perdeni tabıwda qıyınshılıqlar júzege keledi. Álbette, hámme nárse insannın ózine baylanıslı bolıp tabıladı. Egerde, oqıwshının esitiw qábleti rawajlangan bolsa, onın ushın qanday saz ásbaptı úyreniwde tańlasın, az waqıttın ishinde úyreniwge miyassar boladı.

Házirgi kúnde jurtbasshımız tárepinen jaslarımızğa júdá úlken itibar qaratılıp atır.

Jaslarımız qızıgıwshılıgı boyınsha qanday tarawdı tańlasada ol tarawda nátiyjelikke erisiwi ushın hártárepleme qollap-quwatlanıp kelmekte. Sonın menen bir qatarda mádeniyat tarawında da, jaslarımız kóplegen tańlawlarğa qatnasıp, jeńimpaz bolıp, elimizdiń bayrağın kóklerge kóterip, mámleketimizdiń rawajlanıwı jolında xızmet etip kelmekte.

Paydalanılğan ádebiyatlar dizimi:

1. D.Allanazarov, «Qaraqalpaq sazları», «Bilim» baspası-2004.
2. A.Nadirova, «Qaraqalpaq muzıka tariyxı», Sano-standart-2018.
3. J.Abdisultanov «Arnawlı saz», «Ilimpaz» baspası-2023.
4. Q.Nazirov «Xalıq sazlarında atqarıwshılıq»«Ilimpaz» baspası-2023.
5. Á.Paxratdinov, H.Ótemuratova «XIX ásir aqırı XX ásir basındağı Qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» Nókis Bilim-1995.
6. S.Azizboyev Gijjak navolari.-T.,1999.
7. O.Qodirov Ananaviy gijjak-T.,2022.
8. D.Allanazarov «Altın miyras», Qaraqalpaqstan mámleketlik universiteti baspaxanası-2005.

⁴ J.Abdisultanov Arnawlı saz-Nókis; «Ilimpaz» baspası,2023j. 25-bet.